

DISPUTATSOPPOSITION: "PROPERTY AND VIRGINITY. THE CHRISTIANIZATION OF MARRIAGE IN MEDIEVAL ICELAND 1200-1600"

■ CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN

Den 19. marts 2010 forsvarede lektor Agnes Arnórsdóttir sin afhandling: "Property and Virginité. The Christianization of Marriage in Medieval Iceland 1200-1600", Aarhus University Press 2010, 533 s., for den filosofiske doktorgrad. De officielle opponenter var professor dr. philos. Lars Ivar Hansen, Institutt for Historie, Universitetet i Tromsø, og lektor, dr.phil. Carsten Porskrog Rasmussen, Institut for Historie og områdestudier, Aarhus Universitet. Som opponenter ex auditorio optrådte professor William Miller, The University of Michigan Law School, USA. Her bringes i let bearbejdet form Carsten Porskrog Rasmussens officielle opposition.

Det er ikke hver dag, en disputats om Island forsvares ved et dansk universitet. At den har hovedvægt på senmiddelalderen og tiden umiddelbart efter reformationen og hverken sagatid eller samtid gør det ikke mindre usædvanligt. Både sted og emne bringer også mig noget uden for mine sædvanlige felter, og derfor bygger min opposition hovedsagelig på en kritisk læsning af disputatsen og dens egen teori-dannelse, argumentation og dokumentation. Jeg skal i det følgende dels give en kort introduktion til afhandlingen, dels nærmere tage fire specifikke punkter op.

DISPUTATSENS OPBYGNING

Disputatsen handler om en yderst central institution i samfundet, nemlig ægteskabet, og den har fokus på dette som et krydspunkt mellem det kirkelige og det verdslige. Den har sit afsæt i George Dubys tese om overgangen fra et traditionelt, førkristent ægteskab, som primært var en alliance mellem familier, styret af disse familiers overhoveder, til et kristent ægteskab, der betonedede de hellige bånd mellem ægtefællerne indbyrdes og med Gud. Ifølge denne opfattelse var førkristen ægteskabsregulering primært optaget af de formueretlige forhold, mens kristen ægteskabslovgivning betonedede parternes frie samtykke som forudsætning for ægteskab og desuden fastsatte omfattende forbud mod ægteskaber mellem nærtbeslægtede.

Heroverfor taler Agnes Arnórsdóttir om en lang "process of Christianization" (s. 22), som ifølge hende endte ikke i en overgang fra det ene til det andet, men i et kompromis og en fusion mellem de to opfattelser. Denne overordnede tese præsenteres sammen med forskning og kilder i to indledende kapitler. Derudover består afhandlingen af tre hoveddele, der analyserer samme udvikling under tre forskellige synsvinkler: henholdsvis den retlige, den rituelle og den økonomiske. Denne kombination af tilgange og de dermed forbundne forskellige kilder er ambitiøs, original og givende.

Første del omfatter kapitlerne 3-5. Kapitel 3 analyserer reguleringen af ægteskab i den islandske lovgivning fra det 13. og 14. århundrede. Forfatteren viser ved en fin nærlæsning allerede spor af kristen indflydelse i den ellers overvejende hedenske *Grágás*, men en mere direkte kristen indflydelse ses i "den nye kristenret" fra 1275 og *Jónsbók* fra 1281 såvel som i de senere *réttarbætur* (lovtillæg) fra de norske konger. Agnes Arnórsdóttir demonstrerer, hvordan centrale dele af kanonisk rets ægteskabsregulering blev integreret i islandsk lov. Det gælder særligt principperne om, at lovligt ægteskab krævede ægtefællernes samtykke, og det komplekse system af forbud mod ægteskab mellem beslægtede og besvogrede i forskellige grader. Disse regler styrkede ægtefællernes position over for deres slægtninge, men Agnes Arnórsdóttir viser, at det blev modsvaret af andre regler, som sikrede slægtens fortsatte indflydelse. På den måde var resultatet efter forfatterens opfattelse et kompromis, som snarere bød på en integration af de to systemer end et brud med det gamle. I kapitlerne 4 og 5 ser Agnes Arnórsdóttir på senere ændringer i lovgivningen og retspraksis. Større markant lovgivning kom der først igen efter reformationen, men hun analyserer også en række mindre ændringer og stridigheder og i et vist omfang også, hvad hun ser som spor af internalisering af normerne.

I afhandlingens andet del vender Agnes Arnórsdóttir sig mod rituelle aspekter. Her viser hun, hvordan kristne normer vandt frem og ægteparret selv fik en stadig mere central plads i ritualerne, som tiden skred frem. Også semantisk var der et skift fra ord forbundet med ejendomsretlige transaktioner til ord, der snarere knyttede sig til forestillingen om ægteskabet som et personligt og helligt bånd. En øget kristning ses også i, at præsternes rolle øgedes, skønt et ægteskab stadig kunne være lovligt, hvis parret ikke var viet af en præst. Denne del af afhandlingen giver de stærkeste belæg for forfatterens tese om en gradvis, kontinuerlig fremtrængen af kristne normer. Det er også her, hun introducerer forestillingen om, at jomfruelighedsidealet dermed blev vigtigt. Jeg skal ikke forfølge det nærmere, men finder ikke megen dokumentation i afhandlingen for tiden før reformationen.

Tredje del handler om "property aspects of marriage". Centralt er her en analyse af de bevarede islandske ægteskabskontrakter, som forfatteren har fundet i alt 193 af fra perioden – mod ca. 100 fra Norge og næsten ingen fra Danmark. I kapitel 9 undersøger hun de tre grundlæggende former for formueretlig regulering af ægteskaber, som kendes fra middelalderens Island: 1) "*máli*", som fokuserede på, at de-

finere den ejendom, som var konens særeje, enten fordi hun selv havde bragt den ind i ægteskabet, eller fordi manden overlod hende den under forskellige vilkår; 2) "*hjóanafélag*" eller "*priðjungafélag*", som betød fælleseje på det vilkår, at konen og hendes arvinger havde ret til én tredjedel af den samlede ejendom, manden og hans arvinger til to tredjedele (svarende til den arveretlige forskel mellem søster- og broderlod); og 3) "*helmingarfélag*", som betød fælleseje og fuld ligestilling af ægtefællerne mht. andel af boet ved arv. Analysen omfatter både disse modeller som sådan og elitens skiftende brug af dem. Hun viser, at "*hjóanafélag*" er standardmodellen i *Jónsbók* fra 1281, men slet ikke forekommer i kontrakterne. *Helmingarfélag* og *máli* forekommer lige hyppigt i de bevarede kontrakter fra det 15. Århundrede, mens *máli* blev dominerende i det 16. århundrede. Hvor denne valgfrihed mellem mindst to systemer allerede er bemærkelsesværdig set med danske øjne (om ikke enestående i europæisk perspektiv), var systemet i virkeligheden endnu mere raffineret og nuanceret, fordi der også forekom en lang række former for gaver mellem ægtefæller. Til sammen gjorde de det muligt at lave en løsning, som i høj grad var tilpasset behovene i den enkelte situation.

Samlet repræsenterer de tre dele ikke bare de tre aspekter, som annonceres i overskrifterne, men også en vis kombination af to overordnede tilgange. Ligesom forfatteren ser det islandske ægteskab i senmiddelalderen som en fusion mellem et kristent koncept og en traditionel, slægtsorienteret tilgang, kan man sige, at hendes bog er en fusion mellem en konceptuel eller normativ og en 'realhistorisk' analyse. Stærkest og mest gennemgående er analysen af koncept, rammer, regler, ritualer mv., som er central hele vejen igennem, men i 1. og især 3. del er der dog også ret betydelige islæt af realhistorisk analyse af ægteskabsreguleringer som basis for strategi, og forfatteren betoner flere gange, at ægteskab både var et følelsesmæssigt og helligt bånd og et praktisk-økonomisk arrangement. Min opposition vil have samme dobbelthed, men asymmetrisk i forhold til bogen, så den særligt vil gribe fat på de 'realhistoriske' aspekter. Bag det ligger formentlig en vis forskel i historieopfattelse, men også opponens ret til at sætte ind, hvor han umiddelbart finder afhandlingen svagest.

STRATEGIEN BAG VALG AF ÆGTESKABSKONTRAKT

Ægteskabskontrakterne er den helt centrale kildegruppe for forfatterens analyse af valget mellem *helmingarfélag* og *máli* og mellem den vifte af juridiske gaver, som kunne bruges. Kontrasten til Danmark er slående i enhver henseende. Først og fremmest eksisterer der knap middelalderlige ægteskabskontrakter fra Danmark. Side 302 argumenterer forfatteren for, at det kan forklares ved "a more advanced administration and more firmly established rules about property transfer". Efter min opfattelse er det afgjort anden del af denne forklaring, vægten skal lægges på. I Danmark var der kun én form for økonomisk regulering af ægteskab og arv, og den var fastlagt af loven. Der var derfor ikke behov for en kontrakt for at regulere det formueretlige forhold mellem ægtefællerne og deres arvinger. I Danmark var

den arvede ejendom særeje, mens fælliget kun gjaldt købejord.¹ I Island var der et komplekst system af muligheder. Det betød, at valg skulle træffes og fastholdes i kontrakter. Forfatteren mener ganske vist, at kontrakter også blev indgået i Danmark, men blot ikke gemt, fordi de formueretlige aspekter ikke afhang af kontraktens ordlyd. Jeg tvivler.

I kapitel 9.3 diskuterer forfatteren de strategiske overvejelser bag valget af *helmingarfélag* eller *máli* og udviklingen i antallet af kontrakter med de to systemer. Udviklingen ses af tabel 3 på bogens side 305, som her gengives:

Table III: Máli and Helmingarfélag in the Diplomatarium Islandicum

Year	Uncertain	Máli	Helmingarfélag
1351-1400	5 = 100 %	0	0
1401-1450	4 = 22.2 %	7 = 38.9 %	7 = 38.9 %
1451-1500	14 = 35.9 %	12 = 30.8 %	13 = 33.3 %
1501-1550	25 = 37.9 %	32 = 48.5%	9 = 13.6 %
1551-1600	30 = 46,1 %	30 = 46.1 %	5 = 7.6 %
Total = 193	78 = 40.4 %	81 = 44.0%	34 = 17.6 %

Ser man indledningsvis bort fra det meningsløse i at regne procent med decimal på så små tal (og problemet i overhovedet at regne i procent), ses det, at de to former forekommer i lige mange (kendte) kontrakter i det 15. århundrede (hhv. 19 og 20), mens *máli* er klart mest udbredt i kontrakter fra det 16. århundrede med i alt 62 kontrakter mod kun 14 med fællig. Det er imidlertid heller ikke klart, hvordan forfatteren karakteriserer de kontrakter, hvor ægteskabet blev indgået som *máli*, men på det vilkår, at det overgik til *helmingarfélag* ved første barns fødsel.² Det er dog et større metodisk problem, at der er så mange kontrakter af "ukendt type". Her ville det have styrket tolkningen, hvis forfatteren havde kunnet sandsynliggøre, hvilke regler der gjaldt for disse ægteskaber, hvor kontrakten ikke siger noget eksplicit. Der er efter min opfattelse to muligheder: enten gjaldt lovens ord om *þriðjunga-félag*, hvis intet andet var aftalt, eller også var det *máli*, som i praksis var den underforståede norm. Det kunne muligvis klarlægges ved en undersøgelse af skifter efter nogle af disse ægtepar. Det har forfatteren imidlertid ikke gjort. I stedet ser hun bort fra dem og antager dermed implicit, at de fordelte sig nogenlunde som dem, hvor kontraktformen er kendt. Det er grundlaget for hendes tolkninger, som derfor bygger på, at der rent faktisk var nogenlunde ligelig brug af de to former i det 15. århundrede, mens *máli* dominerede i det 16. I praksis skærper hun det endnu

¹ Se herom særligt Stig Iuul, *Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian V's Danske Lov, 1940*, specielt 181-183, 196 m. fl.

² Omtalt som mulighed s. 306.

mere og ser det som en overgang fra en præference for fælleseje til en præference for særeje.

Centralt for hendes tolkning af, hvorfor man valgte det ene eller det andet, er en opfattelse af, at de to former tjente forskellige formål mht. at sikre kontrol over jord. Side 328 skriver hun: "*Helmingarfélag* was not a very good strategy for keeping wealth, although it did work as a means by which to acquire it". Let varieret får vi det samme synspunkt s. 318: "*Helmingarfélag* was thus more suitable for those who were trying to accumulate land, while the contract of *máli* was a better strategy for keeping land inside the family line". Forfatteren mener derfor, at *helmingarfélag* passede godt til det nye, ekspansionistiske aristokrati, som prægede det turbulente 15. århundrede, *máli* til de mere stabile forhold i det 16.

Umiddelbart virker det som en tiltalende teori, men efter min opfattelse bliver logikken mindre klar, når man går dybere ned i det. Det har at gøre med, at det er en uhyre indviklet sag at lave de formueretlige regler for et ægteskab, fordi de ikke skal dække én tilstand, men tre, og fordi der i hver af disse er forskellige mulige varianter. I vore dage er én af de vigtigste situationer, som ægteskabslovgivningens formueret skal dække, skilsmisse. I sin opposition ex auditorio pegede professor William S. Miller på det samme for sagatidens vedkommende. Men da kristningen af ægteskabet først var gennemført, blev skilsmisse eller noget, der ligner (annulering), en ret beskeden mulighed. Den kan vi derfor reelt se bort fra. Men stadig skulle de formueretlige regler for et ægteskab dække tre faser: ægteskabets varighed, den fase hvor én ægtefælle var enke(mand), og den endelige arvedeling. I de to sidstnævnte var det yderligere meget vigtigt, om parret efterlod sig fælles børn eller ikke. Hertil kan man føje komplikationerne ved nye eller tidligere ægteskaber, men dem vil jeg dog lade ligge her.

Forfatteren er naturligvis klar over dette forhold og diskuterer det ret indgående s. 311-323, men hun gennemgår det ikke systematisk. Det hænger utvivlsomt sammen med, at hendes ærinde ikke primært er formueretligt. Imidlertid er det min opfattelse, at man ikke kan forstå de strategiske valg, hvis man ikke udreder de formueretlige konsekvenser af alternativerne systematisk. Jeg skal her prøve at gennemgå det, så godt det lader sig gøre ud fra forfatterens egne oplysninger. På visse punkter giver de ikke klare svar, og her kunne der være grund til at lave dybere studier. Jeg må dog her nøjes med at stille spørgsmålene i de tilfælde.

Den første fase, som ægteskabskontrakten skal dække, er naturligvis selve ægteskabet. For den understreger Agnes Arnórsdóttir, at *helmingarfélag* såvel symbolsk som praktisk etablerede et særlig tæt bånd mellem ægtefællerne. Det er utvivlsomt rigtigt, men med den økonomiske eller politiske historikers mere kyniske øjne er hovedkonklusionen dog, at det ikke gjorde den store forskel, om man valgte det ene eller det andet system. Jeg må erkende, at jeg ikke kan se, hvordan fælleseje kan være "et middel til at erhverve velstand". De to parter fik vel hver for sig samme arv, uanset om de havde særeje eller fælleseje, og deres muligheder for at købe jord blev vel heller ikke påvirket i større omfang. Når forfatteren skriver, at *helmingar-*

félag gav parret "more freedom to use the property" (s. 102), gælder det reelt kun, hvis de ville sælge eller på anden måde afhænde jorden. Almindelig brugsret havde de naturligvis. Måske var der en forskel i forholdet mellem mand og kvinde mht. hver af parternes ret til at administrere ejendommen. Her er forfatteren imidlertid ikke ganske klar, for s. 314 tales om jord, som konen bevarede kontrol over under ægteskabet, s. 358 tvært imod om, at manden mod en modgave fik lov til at administrere konens medgift, i begge tilfælde forbundet med *máli*. Side 382 hedder det, at en mand – meget naturligt – kun kunne sælge sin kones jord med hendes indvilligelse, hvilket synes at indebære, at han i udgangspunktet administrerede den. Ser vi imidlertid på parret som kollektiv, havde det, så vidt jeg kan se, kontrol med den samme ejendom uanset det formueretlige arrangement for ægteskabet.

En langt tydeligere forskel indtrådte, når den ene ægtefælle blev enke(mand). Her er forskellen tydeligst, hvis parret var barnløst. I så fald var der under *helmingarfélag* tale om, at den længstlevende fik halvdelen, mens den anden halvdel gik til den afdøde slægt, mens enken eller hendes slægtninge under *máli* fik hendes særeje og manden eller hans slægtninge resten. Hvis der var børn, fik enke eller enkemand stadig samme andel som i barnløse ægteskaber, men den afdøde part gik så til børnene. Her kom de reelle magtpolitiske konsekvenser meget til at afhænge af, hvem der var børnenes værge. Hvis det var faderen, som overlevede, var det utvivlsomt ham. Derimod fremgår det ikke helt klart, hvad der skete, hvis det derimod var konen, der blev enke. Forfatteren forklarer, at hun også administrerede den samlede ejendom under *helmingarfélag* (s. 321), men giver ikke noget svar mht. *máli*. Hvis det betyder, at mandens slægt da overtog værgemålet, er vi nået til et tilfælde, hvor valget af ægteskabsarrangement fik virkelig markante konsekvenser.

Endelig når vi til den endelige deling af formuen, som dog ikke helt kan skilles fra det ovenstående, idet arvedelingen jo delvis skete allerede ved den første ægtefælles død. Ser man imidlertid på den 'endelige' situation efter begge ægtefællers død, er svaret dog ret klart. Hvis parret efterlod sig fælles børn, var det uden betydning, om de havde haft særeje eller fælleseje, for hele formuen ville i sidste ende blive delt mellem børnene efter lovens almindelige bestemmelser. Efterlod de sig ikke børn, var situationen en anden. Så endte de to slægter med at få lige meget, hvis der havde været fælleseje, mens der under *máli* var tale om, at konens arvinger fik hendes særeje, mandens resten (jf s. 321f). Omfanget af konens særeje var af grunde, jeg senere skal vende tilbage til, i øvrigt ikke det samme, hvis hun døde først, som hvis han gjorde det.

For at summere op: set ud fra hårde spørgsmål om magt og ejendom havde valget af særeje eller fælleseje som grundlag for ægteskabet først og fremmest konsekvenser under enkestand og for den endelige arvedeling efter barnløse par, og i det sidste tilfælde endda først og fremmest for par, hvor de to ægtefæller fra begyndelsen havde haft meget ulige formue. Reelt må *helmingarfélag* først og fremmest betragtes som et arrangement, der skulle sikre den længstlevende (kvinde?). Deri-

mod synes fælligets konsekvenser for formuedelingen efter barnløse par snarere at være utilsigtede end tilsigtede. I hvert fald tillod Håkon Magnussons lovtillæg fra det tidlige 14. århundrede kun *helmingarfélag* efter fødslen af det første barn (jf. s. 102). Men dels kan børn dø før deres forældre, dels synes denne lov ikke fulgt, så *helmingarfélag* i en række tilfælde blev valgt fra starten. Det rejser imidlertid igen spørgsmålet: hvorfor?

I kapitel 9.3, hvor forfatteren udfolder sin tese, fremlægger hun en række cases. Den første handler om Björn Guðnason, som skulle ud på en længere rejse (s. 323-325). Før han drog af sted, bad han i et brev sine slægtninge om at undlade at gå imod "hans kæres" – dvs. kone og børns – interesser, hvis han skulle dø under rejsen. Björn og hans kone var gift med en *máli* kontrakt. Forfatteren anfører dette som et eksempel på, at konen ville have været bedre stillet med *helmingarfélag*, og det støttes tilsyneladende af, at Björn faktisk ændrede kontrakten til en sådan, da han var vel hjemme igen. Men jeg må nu betvivle forbindelsen mellem de to forhold – for Björn og hans kone havde børn, som det også klart fremgår af brevet! Hvis han døde, var det dem, der skulle arve, ikke hans slægtninge i øvrigt. Der kunne højst være tale om kamp om værgemålet. Men brevet handler ikke om konen versus slægten, men om kone og børn versus slægt i øvrigt, og det giver mindre mening, hvis det alene var enkens interesser, Björn tænkte på. For mig at se handler brevet ikke om det formueretlige arrangement i Björns ægteskab, men om det forhold, at ejendomstrætter inden for familien var hverdag, og at enker og faderløse børn i datiden generelt blev anset som svage parter, der havde behov for beskyttelse og hensyntagen. Faktisk nævner forfatteren da også, at Björn i forvejen havde ligget i årelange konflikter med sine slægtninge om ejendom.

Forfatteren diskuterer også ét af de mest spektakulære islandske ægteskaber, det mellem Björn Þorleifsson og Olöf Loftsdóttir, som forenede store dele af to af de største nordislandske formuer. Forfatteren anfører, at det ikke er klart, hvilken kontrakt parterne havde (s. 327). Her er det måske sandsynligt, at der var fælleseje, da Olöf faktisk vedblev at sidde på mandens hovedgård som enke, men da parret efterlod sig adskillige børn, havde det ingen langsigtede konsekvenser for fordelingen af magt og rigdom. Heller ikke flere omtalte sager vedrørende Gudmundur Arason synes at vise, hvorfor den ene slags kontrakt blev valgt frem for den anden (s. 328-330). Her ved vi ganske vist, at han giftede sig under *helmingarfélag*, men ellers handler omtalen af ham mest om, at han angiveligt dels ikke udleverede sin stedmors særeje efter sin fars død, dels også tilbageholdt sin søsters arvelod. Det har ikke meget med ægteskabskontrakt at gøre, men viser snarere, at i et samfund som det islandske, kunne det være ganske svært at styre selvrådige stormænd, uanset loven eller kontraktens ord. Forfatteren bruger det også mest til at sige, at der var en række meget hensynsløse aristokrater i det 15. århundrede, som foretrak *helmingarfélag*, men hun viser reelt ikke hvorfor.

Faktisk er der kun én af de fremlagte cases, som for mig at se rigtigt støtter forfatterens tese. Det er den, som vedrører biskop Gottskálkurs datter Kristín (s. 318).

I sit første ægteskab bragte hun en formue på 300 *hundreder* (Islandsk mål for formue), manden 1200. I dette tilfælde gjorde *helmingarfélag* hende til en rig enke, da manden døde tidligt. For hende (og hendes far) var det da logisk i sit næste ægteskab at vælge en *máli* kontrakt. For hende var *helmingarfélag* vitterligt "en måde at vinde rigdom på", *máli* "et middel til at fastholde den". Men det ser jo uægtelig anderledes ud for hendes mænd og især deres familier. Delingen af et bo er et nulsumspil, så hvis én vinder, er der en anden, som taber. I dette tilfælde var *helmingarfélag* en yderst dårlig forretning for hendes første mands slægtninge. Kort sagt er forfatterens tolkning kun rigtig, *hvis man ser det fra kvindens og hendes slægtninges side*. Det gør sig efter min opfattelse ikke bare gældende i denne case, men generelt. På et bestemt punkt havde *helmingarfélag* en eksplicit kønsmæssig virkning. Det sikrede kvinden andel i købejorden, som hun ikke fik under *máli* (s. 321). Derfor er påstanden om, at fællig er bedst for de ekspansive, absolut rigtig, hvis man ser tingene fra kvindens og hendes slægts side, men jo ikke for den mand, hvis kone f.eks. døde tidligt uden at efterlade børn. Derudover gavnede *helmingarfélag* i tilfælde af barnløshed den part (ægtefælle eller slægt), som oprindeligt bidrog med mindst. Det var i de fleste tilfælde kvinden, da hendes arvepart alt andet lige var mindre end mandens. Disse kønsmæssige effekter fremgår imidlertid ikke eksplicit. Derfor får analysen – trods de anførte kønsteoretiske værker i teori afsnittet – en ubevidst kønnet bias. Det kan måske dog siges at være forfriskende, at det for en gangs skyld ikke er en maskulin bias.

Valget mellem særeje og fælleseje bliver derfor langt mere komplekst. Det må have været afhængigt af parternes forhandlingsposition. Måske accepterede biskop Gottskálkurs svigersønner en for dem dårlig deal, fordi det gav prestige og indflydelse at komme i slægt med biskoppen. Men ellers må der i overvejelserne have indgået alle mulige forhold om de to ægtefællers alder, deres søskende mv. Når der var tale om enebørn, var der måske mindre behov for at sikre slægtens arveret, og mere vilje til at lade en svigersøn eller –datter ende som arving. Man skal nok under alle omstændigheder se dybere på forholdene i hver enkelt case.

Det giver så intet bud på, hvorfor der var et skift i brugen. En forklaring kunne være, at der ikke var så meget skift, som det ser ud til. Den konstaterede nedgang i brugen af *helmingarfélag* er relativ, men ikke absolut. Det er vel tænkeligt, at der mere eller mindre tilfældigt er ret mange fællig-kontrakter blandt de i øvrigt få kontrakter fra det 15. århundrede, måske fordi en enkelt familieklan med forkærlighed for fællig er stærkt repræsenteret i materialet. En anden forklaring kunne være, at fællig-kontrakter kunne skabe så uønskede eller indviklede arveforhold efter et barnløst par, at nogle særlig besværlige arvesager kølnede interessen. Det er løse formodninger fra min side. Men hvis jeg har ret i min antagelse af, at kontrakter uden kendt arrangement vanskeligt kan være *helmingarfélag*, fordi dette arrangement ikke kunne indtræde automatisk, men eksplicit forudsætter en særlig aftale og slægtningenes accept, ville tolkningen allerede blive anderledes. Forfatteren er særlig optaget af disse fællig-kontrakter, fordi de netop passer ind i hendes tese

om ægteskabet som bånd mellem de to ægtefæller, men måske betød de aldrig så meget i praktisk liv. Herimod taler dog, at fællig-kontrakter synes at være forblevet mere dominerende i Norge, jf. en norsk magisteropgave af Kathrine Græsdaahl.³

Under alle omstændigheder blev en opgivelse af fælliget lettet af, at det uhyre raffinerede system af gaver gav rig mulighed for at lave skræddersyede løsninger. Det skal være næste tema for oppositionen

GAVER MELLEMLÆGTEFÆLLER

Det hører til afhandlingens største fortjenester, at den har kortlagt det meget komplekse system af gaver mellem ægtefæller, som indgik i islandsk ægteskabsretlig praksis. I afhandlingen analyseres de forskellige former for gavers symbolske og reelle betydning og deres fordeling i kontrakterne efter kontrakttype og periode. Man kan inddele de studerede gaver i fire grupper. Det er gjort her nedenfor i en let bearbejdet version af forfatterens tabel s. 367.

Tabel 2: fordeling af forskellige slags gaver på kontrakter efter kontraktens grundlæggende ægteskabelige formueret

		máli	hellingarfélag	ukendt type
1. gruppe: medgift mv.	Kjörgripur	5	3	2
	Kvanamundur	10	2	2
	Heimanfylgja	5	0	6
	Heimanmundur	5	1	0
	Thing	1	1	
	Total	26	7	10
2. gruppe: modgave	Tilgjöf	26	5	13
	%	59	11	30
3. gruppe: legale gaver	Löggjöf	12	3	5
	Fjórðungsgjöf	33	11	15
	Total	45	14	20
	%	57	18	25
4. gruppe: morgengaver	Bekkargjöf	11	9	2
	Morgungjöf	8	6	1
	total	19	15	3
	%	51	41	8

³ Kathrine Græsdaahl: "... legge i felaget alt det som de da eier og kommer og kommer til å eie ... - Om kvinner, eiendom og ekteskap i norsk middelalder", hovedopgave, 2002. Professor Lars Ivar Hansen fremdrog denne i sin officielle opposition.

Heraf omfatter den første forskellige former for ejendom, som parterne bragte ind i ægteskabet: ægtemandens *kvanamundur* og konens *heimanfylgja* (medgift). Det er ganske rimeligt, at forfatteren studerer disse, fordi hun blandt andet inddrager terminologiens betydning. Ud fra mit synspunkt, som er mere formueretligt og forbundet med strategiske valg, er de dog ikke gaver, fordi parterne netop beholdt dem, og de skal ikke analyseres nærmere.

Tæt forbundet med medgiften var imidlertid den anden gruppe, som er den første kategori af gaver i egentlig forstand, den såkaldte *tilgjöf*. Det var ejendom, som ægtemanden overlod sin kone som en slags sikkerhed for hans ret til derpå at administrere hendes medgift og arvejord. Hvis ægteskabet var barnløst, fulgte *tilgjöf* den længstlevende. Hvis konen overlevede manden, var den del af hendes særeje, men hvis hun døde først, indgik den ikke i den særejedel, som hendes slægt kunne kræve tilbage (s. 356ff). Antager vi (som forfatteren), at manden i et standardægteskab bragte dobbelt så meget ejendom ind i ægteskabet som konen, og at *tilgjöf* normalt var 50% oven i konens egen arvejord, ville *máli* med *tilgjöf* stille konen lige så gunstigt som *helmingarfélag*, hvis hun endte som enke (dog undtagen købejord), mens manden omvendt undgik at ende med at skulle udlevere væsentlige dele af sin ejendom til sin afdøde kones slægtninge, hvis konen døde før ham uden at efterlade fællesbørn. Set specifikt fra mandens side, må det have været en ret tilfredsstillende måde at sikre sig i forskellige eventualiteter.

Næste kategori af gaver omfattede *fjórðungsgjöf* og *löggjöf*. *Fjórðungsgjöf* ("fjerdingssgave") omfattede en fjerdedel af al ejendom, dog eksklusiv arvejord, og tilfaldt den begunstigede, hvis vedkommende overlevede sin ægtefælle, men ikke arvingerne efter den først afdøde. Det var et frivilligt arrangement, og det kunne gives af begge ægtefæller som ensidig eller gensidig sikring af den længstlevende. Noget lignende gælder de andre "legale" gaver, som i virkeligheden synes at have fungeret som en slags testamentariske kodiciler (s. 366ff). Alt i alt gav disse gaver rigtig god mulighed for at begunstige en evt. enke eller ægtemand uden at risikere tab af jord til slægtninge til en tidlig død ægtefælle. På mange måder virker det i virkeligheden meget moderne.

Meget naturligt optræder disse gaver mest i kontrakter, som er enten *máli* eller af ukendt type. Mest overraskende er det egentlig, at de overhovedet optræder i enkelte *helmingarfélag* kontrakter – specielt når det gælder *tilgjöf*. Det drøfter forfatteren ikke. Måske ligger svaret i en kontrakt, som citeres s. 316. I den opregnes først parternes separate arvejord, derpå får konen en gave, og derpå indgås *helmingarfélag*. Ganske vist nævnes gaven som *fjórðungsgjöf*, men den synes at ligne *tilgjöf*, da den omfatter en fjerdedel af den samlede formue, ikke kun af købejord. Uanset terminologien hæfter jeg mig ved, at man her så at sige først skitserer *mali*-vilkår for ægteskabet, og kun sekundært etablerer *helmingarfélag*, dog ganske vist i samme kontrakt, så *mali*-arrangementet mere ender som en narratio end dispositio. Det kunne pege på, at *máli* var den normaltilstand, man regnede med, til andet var specifikt aftalt.

Afgørende anderledes forholder det sig med de sidste typer af gaver, *morgungjöf* og *bekkargjöf*, som stort set begge fungerede som morgengave fra brudgom til brud. Forfatteren ser dem som en modgave for brudens kyskhed, hvad jeg ikke skal diskutere nærmere (s. 364f). Interessant er det imidlertid, at netop disse gaver, som næsten altid forekommer sammen, er lige hyppige i *helmingarfélag* og *máli* kontrakter, men kun frem til 1505, hvor de forsvinder. Forfatteren mener, at de blev erstattet af *fjórðungsgjöf* (s. 366). Det forekommer ikke overbevisende. For det første var *fjórðungsgjöf* relativt lige udbredt før og efter 1505. For det andet synes gavernes karakter at være fuldstændig forskellig, idet morgengaverne synes at være overdraget her og nu, mens *fjórðungsgjöf* – at dømme ud fra afhandlingen – reelt først trådte i kraft ved giverens død. Det kunne være interessant at bore nærmere i, hvordan morgengaverne fungerede under ægteskabet.

Under alle omstændigheder vil jeg endnu en gang understrege, at dette system af gaver er særdeles fascinerende, og det er meget værdifuldt, at det er kortlagt. Vil man studere de ledende islandske slægters strategiske valg ved ægteskabsindgåelse, bør man have dem med i billedet – og måske bore endnu mere i, hvordan de hver for sig fungerede henholdsvis for ægteskabets varighed, enkeperioden og den endelige fordeling af arven for barnløse par.

SLÆGT OG FAMILIE

Begrebet slægt er allerede nævnt flere gange. Det er for så vidt et kernebegreb for forfatteren, når hun diskuterer ægteskab som et kompromis mellem slægtsinteresser og kristne normer. Imidlertid er hendes brug af begrebet slægt ikke ganske klar. Det kommer til dels af en terminologisk upræcision. På den ene side bruger hun nogle gange begrebet "kin" om slægtsrelationen som abstrakt begreb, på den anden side taler hun om "family", når det kommer til konkret analyse af slægters interesser.

Ingen af disse begreber er synderligt præcise. Det bliver tydeligt i sektion 11.3.1, hvor forfatteren inspireret af den angelsaksiske og franske litteratur, hun generelt forholder sig mest til, diskuterer en mere specifik slægtsforståelse: den patrilineære *lineage*-forståelse. Jeg kan tilslutte mig hovedkonklusionen: at der er visse patrilineære islæt i islandsk lovgivning mv., men at de ikke er stærke, eller som hun formulerer det med henvisning til sin magisteropgave: "the inheritance rules were bilaterally organized with a patrilineal tendency" (s. 32). Forfatteren nævner også våbenskjoldet, der som regel fulgte mandslinjen – men de var vist ikke udbredte på Island (?).

Men tilsyneladende går forfatteren videre i retning af patrilineær slægtsopfattelse, når hun taler om at holde jord i "slægten", en tankefigur, hun bruger ganske mange gange. Her er det ganske vist ikke klart, hvad hun mener, fordi hun i disse sammenhænger bruger det upræcise ord "family". På s. 416 hedder det: "Because it was difficult to keep property within the same family, other strategies were used as *ad hoc* solutions. One of these strategies was to transfer property to children in the

family who had the same name as the donor". Hvad mon "family" egentlig betyder i de to sætninger? Hvis man antager, at det betyder det samme, giver sætningerne ingen mening. Formentlig mener forfatteren, at det var vanskeligt at holde jorden i den *agnatiske* slægt, men at man så havde forkærlighed for at overføre jord til personer i den *kognatiske* slægt, som havde samme navn.

Hvis forfatteren mener sådan, finder jeg det imidlertid om ikke forkert, så lidet sigende om islandsk og nordisk middelalder. Der ligger i det en antagelse af, at man prøvede at holde jorden i mandslinjen, og at arv i kvindelinjen var en slags nødløsning. Jeg vil i stedet sige, at der nok var en vis præference for arv til en søn, men at arv til eller gennem døtre var særdeles udbredt og en fast del af systemet. Faktisk medfører et system, hvor kvinder arver halv lod i forhold til mænd, at *mere* end en tredjedel af al jord i hver generation arves af kvinder, idet man kun kan opretholde fordelingen med dobbelt lod til mænd frem for kvinder, hvis samme person har efterkommere af begge køn. Har man kun enten sønner eller døtre, går hele arven til ét køn, og da det sker (omtrent) lige ofte for begge køn, er konsekvensen, at den samlede arv efter alle personer, der kun havde børn af ét køn, ikke fordelte sig med 2/1, men 1/1.

Jeg mener ikke, man skelnede særlig skarpt mellem arv til og via kvinder og arv til og via mænd. Den person "med samme navn", forfatteren taler om i citatet før, som overtog gården, har jo samme *fornavn* og ikke samme slægtsnavn som den, arven kom fra, og en dattersøn kan så lige så godt opkaldes efter sin morfar som en sønnesøn efter sin farfar. Slægtsnavne eksisterede overhovedet ikke. Når historikerne taler om "Skarðvejar" eller "Erlendungar" er det senere konstruktioner, som bare betyder "dem fra Skarð" eller "Erlends efterkommere". Selv i Danmark anede 1400-tallets "Rosenkrantz" slet ikke, at de var Rosenkrantz, for navnet var ikke opfundet endnu, og i de familier, der faktisk brugte slægtsnavne, kunne de undertiden arves i kvindelinjen sammen med gården (f.eks. slægten Brock, de "ny Høeger" eller "tre-rose-Munk").⁴ Når der på Island ikke var klare slægtsnavne til at definere en bestemt agnatisk slægt, hænger det for mig at se sammen med, at det ikke var sådan, man tænkte. Man havde simpelt hen ikke nogen fast afgrænsning af "Skarð"-slægten, og jeg er langt fra sikker på, at man mente, at gården "gik ud af slægten" ved at blive arvet af en datter og siden hendes børn.

Hvis nogen tænkte sådan, må de have brugt megen tid på at være kedede af det. Forfatteren siger selv, at det var usædvanligt for en hovedgård på Island at blive nedarvet i ren mandslinje i 300 år: (s. 321) Denne erfaring gælder overalt, hvor begge køn arvede jord som hovedprincip. Erik Ulsig har opstillet en liste over de 34 hovedgårde eller lignende, som han anser for adelens hovedbesiddelser på Sjælland i 1412. Af dem var kun seks eller syv endnu i mandslinjens eje i år 1500 – altså kun

⁴ Danmarks Adels Aarbog 1889, 101; 1901, 237 og 1949 del II, 20.

tre-fire generationer senere. Men mere end tyve andre – herunder alle de vigtigste – var gået i arv i hele perioden, bare gennem ét eller flere kvindelige led.⁵

Jeg er meget enig i, at man ville ”holde jorden inden for slægten”, men det betød ikke nødvendigvis mandslinjen. På s. 331-333 og 417-418 diskuterer forfatteren den såkaldte *Möðruvellir*-dom fra 1499. I dette tilfælde blev et norsk lovtillæg brugt til at hindre det, der på norsk hedder ”bakarv”, dvs. indirekte arv mellem ægtefæller via såkaldt ”mellemdøde børn”, som overlever og arver den ene ægtefælle, men selv dør før den anden forælder og så arves af denne. Det er en parallel til en berømt dansk sag om to brødre af slægten Bille, som giftede sig med to døtre af Stig Pedersen (Krogno). I begge ægteskaber fødtes et barn, hvorpå mødrene døde. Børnene overlevede mødrene, men døde selv som små. Dermed blev deres fædre arving til dem og dermed indirekte til store ejendomme fra slægten Krogno. Det medførte en lang arvestrid mellem de to Bille-brødre og deres nu forhenværende svigermor.⁶ Dansk lov kunne imidlertid ikke hindre en sådan indirekte arv mellem ægtefæller, men det kunne norsk og islandsk. Agnes Arnórsdóttir taler s. 331 om, at det med *Möðruvella*-dommen handlede om at undgå ”to let land pass out of the family to which it belonged.” Ja, men det har intet at gøre med mandslinje mod kvindelinde, men med blodlinje versus ikke-blodsbeslægtede.

STAMTAVLER

Hvordan vi end definerer slægten, betød slægtskab meget, og utallige af de cases, forfatteren fremlægger gennem bogen, handler om forskellige former for slægtskab. Her skal man imidlertid holde tungen lige i munden som læser. Ganske vist bliver man hjulpet af gode registre, men der er en sørgelig mangel på slægtstavler. Der er faktisk kun to, som begge er hentet fra Islands historiske atlas, og altså ikke lavet til lejligheden. Den ene bliver så godt nok trykt to gange – som figur 2 og figur 14 – men den hjælper ikke meget, da det er en meget kort oversigtstavle, som regner med agnatiske slægter og derfor stort set ingen kvinder har med. Figur 27 skal til gengæld vise indgifte mellem de ledende slægter. Den er imidlertid svær at forstå.

Men først og fremmest burde der have været flere slægtstavler, som med fordel kunne tage udgangspunkt i de sager, forfatteren analyserer – dvs. at de ikke først og fremmest skal (re)konstruere en fast (agnatisk) slægt, men vise slægtsforhold mellem de personer, som var involveret i de konkrete ægteskabsalliancer, arvestridigheder eller hvad det nu er, der konkret diskuteres. Skønt forfatterens sigte klart er at forstå det overordnede og ikke de specifikke sager, svirrer det så meget om ørene på læseren med navne på forældre, børn, børnebørn, fætre, svogre osv., at det ville være langt lettere at overskue, hvis forfatteren havde anskueliggjort sit overblik for os andre.

⁵ Erik Ulsig, *Danske Adelsgodser i middelalderen*, 1968, 276-278.

⁶ *Ibid.*, 246f.

REFORMATIONENS BETYDNING

Jeg vil nu forlade spørgsmål om ejendomslovgivning, slægtsstrategier mv. og vende mig mod selve afhandlingens kernesynspunkt: kristningen af ægteskabet. I kapitel 3 beskriver forfatteren, hvordan kristne normer vandt indpas i islandsk ægteskabslovgivning i det 12. og 13. århundrede. Den vil jeg ikke gå nærmere ind på. I stedet vil jeg vende mig mod kapitlerne 4 og 5, som handler om udviklingen fra slutningen af det 13. til slutningen af det 16. århundrede. Alene det forhold, at denne lange periode her behandles som en helhed, rummer naturligvis et udsagn, nemlig forfatterens opfattelse af, at udviklingen herefter var præget af en langsom, men kontinuerlig proces, og at også reformationen skal ses i det lys. Det understreges af, at middelalderen på Island efter forfatterens mening går helt til 1600 at dømme ud fra bogens titel!

Forfatteren har klart vist en gradvis øget kristen indflydelse på ritualer, semantik mv. i senmiddelalderen. Men når det netop gælder *lovgivningen*, som er temaet for kapitel 4 og 5, ser jeg ikke samme gradvise, kontinuerlige udvikling. Jeg vil ikke argumentere for brud, men nok for spring, hvor det 13. århundrede klart repræsenterer ét, men det 16. efter min opfattelse et andet, mens der synes at være sket meget mindre i det 14. og 15., i hvert fald efter 1319. Ganske vist foregik der en løbende kamp om at definere det sande og legale ægteskab over for illegitime forbindelser, som ikke mindst repræsenterer forsøg fra kirkelig side på at styrke den kristne ægteskabsforståelses gennemslag. Forfatteren argumenterer meget overbevisende for, at navnlig de ikke-indfødte biskopper, som var udnævnt direkte af paven, gik i spidsen, og gør berettiget op med ældre nationalistiske opfattelser af disse biskopper. (s. 135-139) Min pointe er imidlertid, at deres kamp stort set var forgæves.

Grundlæggende handlede det om skellet mellem ægteskab og konkubinater. Gifte folks forbindelser ved siden af ægteskabet blev altid fordømt, men det var mere kompliceret med uofficielt samliv for personer, som ikke var formelt gift. Set fra kirkens synspunkt var problemet, at der ikke var et klart skel mellem, hvad der var ægteskab, og hvad der ikke var. Derfor kæmpede kirken for, at ægteskab skulle indgås åbent. Men den kom ikke igennem med det. Ifølge et lovtillæg fra det tidlige 14. århundrede var folk for ægtefolk at regne, hvis de havde levet sammen i ti år. (s. 117) Det var en de facto anerkendelse af en forbindelse, som ikke nødvendigvis var tænkt som ægteskab fra begyndelsen, men gradvis kom til at ligne ét. Yderligere var der på Island rig mulighed for officiel anerkendelse – legitimering – af børn født uden for ægteskab. At det var set mere som et økonomisk end et moralsk spørgsmål fremgår af, at det krævede accept fra faderens nærmeste slægtninge (som jo dermed ville miste arv), mens der ikke blev taget hensyn til kirkens holdning. (s. 400ff)

Forfatteren citerer Thyra Nors for det synspunkt, at der var en uoverstigelig kløft mellem kirkens syn på legitimitet og befolkningens traditionelle opfattelse. Der henvises også til Audur Magnusdottirs konklusion, at uformelt samliv var ac-

cepteret af lægfolket og delvis af kirken. Forfatteren fortsætter: "In the context of the study here, the main point to bear in mind is that the boundaries between what was legitimate and illegitimate were moved and redefined during the Middle Ages". (s. 405) Det er sandt for det 13. århundrede, men jeg ser nu ikke, at grænserne flyttede sig meget de næste par hundrede år.

I den sammenhæng vil jeg pege på den rolle, der i øvrigt blev spillet af den islandske gejstlighed. Ganske vist kæmpede nogle udenlandsk fødte biskopper for at indføre klarere regler, men det meste af den indfødte gejstlighed var imod – på grund af personlige interesser. Det er ganske vist ikke nogen revolutionerende nyhed, at gejstlige havde konkubiner og børn, som de søgte at sørge bedst muligt for. Men det synes alligevel at være foregået usædvanlig åbenlyst i Island. Det viser Agnes Arnórsdóttir på flere meget fascinerende måder. Kirkens mænd kunne på Island indgå formelle samlivskontrakter med kvinder og deres familie, som til forveksling ligner ægteskabskontrakter. Børn af biskopper blev systematisk legitimeret, givet ret til at arve store ejendomme og gift ind i de førende slægter. Der var oven i købet kirkelige ritualer for det. (s. 124f, 401-405) Det viser måske nok en form for kristning, men dog en temmelig uortodoks af slagsen. Forfatteren taler flere gange om, at der i Island var et godt kendskab til kanonisk ret. Jeg vil snarere sige, at den islandske gejstlighed havde en højst eklektisk brug af kirkens dogmer på dette punkt, og da der ikke var en statsmagt, som for alvor kunne gå imod biskoppernes interesser, blev der nok tale om en fusion mellem kristne og førkristne ideer om ægteskab, som til sammen åbnede en rig slagmark for retssager, men nogen systematisk fortsat kristning ser jeg ikke i senmiddelalderen – ikke på det juridiske plan i hvert fald.

Derved er vi fremme ved reformationens betydning. Agnes Arnórsdóttir peger på tre ændringer. Mest gør hun ud af præsternes ægteskaber, og her peger hun på, at det nok på overfladen var et radikalt brud, men netop set i lyset af hidtidig islandsk praksis mener hun, at der i praksis var tale om kontinuitet. (s. 125f, 260-64) Det er der naturligvis meget sandt i, men mere ud fra den pragmatiske tilgangsvinkel, jeg tidligere har forfulgt, end fra den konceptuelle, forfatteren ellers lægger vægt på. Jeg mener faktisk, at forandringen var større end som så, netop i forhold til forfatterens problemstilling. Forfatteren fremlægger et spændende tilfælde, hvor en præst søgte at gøre tingene på den gode gamle måde omkring 1590, men for mig er pointen, at han blev afskediget, da han ikke rettede sig efter kravene. (s. 148f.) Det viser, at der nu var klare regler, som skulle følges.

Den anden ændring, som forfatteren også gør en del ud af, bestod i, at ægteskabsbrud nu blev kriminaliseret, så det gik "from sin to crime", som forfatteren rammende udtrykker det. Forfatteren viser klart, hvordan en kriminalisering var undervejs ret kort efter reformationen, men slog igennem med en markant dom fra 1564-65 og derpå følgende lovindgreb. Før den tid var horsager en sag for gejstlige domstole. (s. 127f, 206-212)

Hertil kommer imidlertid den tredje forandring, som forfatteren mærkeligt nok lægger relativt mindre vægt på: at ægteskab nu kun var lovligt, hvis trolovelse og vielse skete offentligt under medvirken af en præst. Forfatteren ser det som en fortsættelse af kanonisk ret. (129-132) Det gør Nina Koefoed også på en række punkter, men hun betoner, at kravet om offentligt ægteskab faktisk er et *andet* kriterium for et lovligt ægteskab end dem, kanonisk ret hidtil havde betonet – frivillighed og fuldbyrdelse – og at det dermed modsat kanonisk ret underkendte ethvert hemmeligt ægteskab.⁷

Først og fremmest vil jeg imidlertid betone, at de tre ændringer hænger sammen og dermed alt i alt repræsenterer en ganske betragtelig forandring i opfattelsen og lovreguleringen af ægteskabet. Ved at give præsterne mulighed for – og næsten pligt til – at gifte sig fik man dels fjernet den gruppe, der i praksis havde stærkest interesse i at få legitimeret en række andre forhold, dels signaleret, at det kristne ægteskab var for alle. Det åbnede vejen for, at man kunne gennemføre, at kun offentligt vielse ved en præst kunne etablere et lovligt ægteskab, og dermed kunne man så også klart skelne og definere alt andet som illegitimitet. Det igen gjorde det muligt, at hor nu ikke længere bare var synd, men også en forbrydelse. Naturligvis hænger det sammen med den stærkere statsmagt, som forfatteren anfører, men det forudsatte også, at man havde klare konceptuelle skel mellem ægteskab og illegitimitet og især klare midler til at afgøre, hvad der var på ene eller anden side af skellet. Når man derfor tale om kristne normers fremtrængen i synet på ægteskabet, vil jeg lægge stor vægt på reformationen. Nu, og først nu, blev det fuldbyrdet, at ægteskabet var eneste legitime form for samliv, som til gengæld i princippet var for alle. Nu var ægteskabet altid et personligt og helligt bånd velsignet i kirken, og nu var der et klart skel mellem ægteskab og ikke-ægteskab.

AFSLUTNING

Min opposition har kun berørt bestemte aspekter af disputatsen. Jeg har anfægtet en bestemt tolkning mht. de strategiske valg og peget på muligheder og måske behov for yderligere studier i, hvordan de enkelte arrangementer – herunder også de mange typer af gaver – mere præcist fungerede formueretligt i forskellige situationer, hvis man vil forstå det strategiske ægteskabspolitiske spil mellem de førende slægter og personer. Jeg har peget på, at det i sig selv kunne være værdifuldt at bore dybere i disse arrangementers juridisk-økonomiske karakter. Jeg har drøftet forståelsen af slægt. Sidst, men ikke mindst, har jeg argumenteret for, at udviklingen i sidste ende af perioden synes mere markant end det fremstår i forfatterens tolkninger. Samlet er det dog bestemte delafsnit eller bestemte delaspekter af de overordnede konklusioner, jeg hermed har pirket til. Der er langt mere i afhandlingen.

⁷ Nina Javette Koefoed, *Besovede kvindfolk og ukærlige barnefædre*, 2008, 92-95.

Den er meget iderig og forfølger mange spor. Det giver mange vigtige resultater, men har også visse omkostninger. En række cases dukker op flere gange. Vigtigere er det, at ikke alle ideer følges lige godt til dørs, og afhandlingen nogle steder stritter i mange retninger. Et eksempel kunne være drøftelserne af slægtens rolle, der efter min opfattelse svækkes noget af, at forfatteren reelt drøfter flere ting på én gang uden at skelne så klart, som det var ønskeligt. Det er også et eksempel på, at arbejdet har et udpræget internationalt udsyn, og ikke mindst søger at placere Island i forhold til engelsk og fransk forskning. Det er grundlæggende særdeles værdifuldt på den måde at få holdt udviklingen i én af Europas yderste udposter direkte op mod centrum. Bedømmelsesudvalget kunne så til gengæld godt have ønsket sig lidt mere opmærksomhed på den skandinaviske kontekst. Her er slægtsforståelsen igen et godt eksempel. Førsteopponenten, professor Lars Ivar Hansen, var imidlertid også inde på, at Norge burde have været inddraget mere, ikke bare som oplagt komparation, men fordi en del af især den lovmæssige regulering ikke var islandsk lovgivning i egentlig forstand, men slet og ret norsk lov, som også gjaldt på Island. Videre kunne man tilføje, at Stig Iuuls arbejde viser, at inddragelse af germanske retstraditioner i bredere forstand også kunne være givtigt.⁸ Omvendt kan man altid ønske sig mere, og et stykke ad vejen er det bare et udtryk for, at arbejdet er værd at forholde sig til.

Der skal ikke være tvivl om, at bedømmelsesudvalget har vurderet, at disputatsen er et værdifuldt bidrag til forskningen i ægteskab, ejendomsretlige reguleringer og kristning, både for det middelalderlige Island og i en bredere sammenhæng. Dens kombination af mange kilder og tilgange er grundlæggende forfriskende og givende, og så må visse gentagelser og løsere ender tages med i købet. Den centrale teori om dannelsen af en fusion mellem kristne og traditionelle aspekter af ægteskabet støttes af arbejdets forskellige dele, og de forskellige delstudier supplerer på fin vis hinanden. Hertil kommer, at mange delresultater har vægt hver for sig: mange sider af kortlægningen af de skiftende lovreguleringer og symbolske udtryk for ægteskab og ikke mindst den grundige analyse af det meget komplekse islandske system af formueretlige arrangementer i forbindelse med ægteskab.

CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN ER LEKTOR
VED INSTITUT FOR HISTORIE OG OMRÅDESTUDIER,
AARHUS UNIVERSITET.

⁸ Iuul 1940, 155-180. Det fremgår, at der i en række germanske retstraditioner er interessante paralleller til forskellige sider af forholdene på Island.